

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 101 1980

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Peter Hallberg

Lund: Staffan Björck, Louise Vinge

Stockholm: Inge Jonsson, Kjell Espmark

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström, Lars Furuland

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

Utgiven med understöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

ISBN 91-22-00467-X (häftad)

ISBN 91-22-00469-6 (bunden)

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksell, Uppsala 1981

*Inga dikter utan till
kan svenska folket mera,
så jag har inget att parodiera
fast jag så gärna vill.*

Ett annat skäl är nog den mer självständiga och förtätade lyriska impressionens intåg under senare år på den gamla dagsversens plats. Och svårigheten för att inte säga omöjligheten för dagsverspoeterna att variera modernistisk lyrik i nya sammanhang – allt orsaker som Björck drar fram och diskuterar.

Dagsversen håller någorlunda sina positioner i vissa landsortstidningar och i SvD men tycks vara på väg ut ur DN, den tidning som introducerade genren. Dagsvers i mer kvalificerad mening saknas i Sveriges två mest spridda tidningar, *Expressen* och *Aftonbladet*. Detta är det läge som Björck summerar 1978.

En ofta hörd förklaring till dagsversens nedgång är att Vietnamkriget och malmfältsstrejker inte skulle lämpa sig för den rimmade journalistiken. Låt vara att synpunkten säger en del om åsiktsbrytningar inom själva tidningsinstitutionerna. För genren dagsvers som sådan är detta inte någon patentförklaring av den befarade döden. Dagsversen är ingalunda oförenlig med samhällskritik. Exempel på detta kan man hämta från Björcks exempel ur vänsterpressen, från Dagermans dagsedlar och – senast – från Tage Danielssons verskolumner i *Arbetaren*.

Slutsidorna i Staffan Björcks bok bjuder en rad andra väsentliga aspekter på frågan varför dagsversen nu är hotad. Björck pekar främst på att genrens högsta blomstring poetiskt sett – när H och andra med honom skaffade sig friare villkor än de dagsjournalistiska – samtidigt på sikt tycks sätta dagsversens existens som tidningsgenre i fara.

En ofta framförd ursäkt från tidningshåll för att dagsversen försvinner är att »ingen kommer att kunna mäta sig med Henrik» och »då är det bättre att avstå». Björck ger inte mycket för detta alibi för poesifiering, som »aldrig i andra sammanhang skulle acceptera att en hel konststart eller yrkesgren anses stå och falla med en enda av sina företrädare». Uppenbarligen betraktar han tidningsledningarnas ointresse som avgörande i sammanhanget.

Staffan Björcks analyserande diskussion blir bitvis till ett försvarstal, stillsamt men bestämt: »Varför skulle journalisten bland alla sina verktygsmedel avstå från att glädja sig själv och andra med det poetiska språket? Det vore en dumhet.» Varför måste man uppleva »att några tillfälligt ansvariga journalister i sina respektive tidningar medvetet gör slut på de dagliga möten mellan konsterna, mellan dikt och bild, som den nordiska pressen tycks vara ensam om i världen.»

Lars Furuland

Vivi Edström: *Barnbokens form. En studie i konsten att berätta*. Skrifter utgivna av Svenska Barnboksintitutet. Nr 11. Stegelands, Avesta 1980.

En studie i barnbokens berättarteknik har länge saknats inom vår litteraturforskning. Svensk romankonst blev analyserad redan 1953 i Staffan Björcks *Romanens formvärld*. I takt med det ökande intresset för barnlitteratur har utländska forskare under de senaste årtiondena stude-

rat barnbokens struktur och uppbyggnad, men någon svensk undersökning har inte funnits. Nu har Vivi Edström givit oss en motsvarighet till Romanens formvärld på barnbokens område. Hennes pionjärinsats har resulterat i en bok, som kommer att bli ett standardverk: *Barnbokens form*.

Det material som aktualiseras är omfattande. Enstaka nedslag bland klassikerna används som jämförelse, men exemplen är framförallt hämtade från barnlitteratur på svenska (alltså även översättningar) efter andra världskriget. Att Astrid Lindgrens produktion, som ju sträcker sig över hela denna tid, gjorts till ledmotiv ökar bokens allmänintresse. Astrid Lindgren är en författare, som brutit igenom åldersbarriären och läses också av dem, som annars aldrig tar en barnbok i sin hand. Förhoppningsvis kommer Barnbokens form att stimulera intresset också för andra barnboksförfattare, eftersom nytt ljus kastas över deras verk.

När det gäller barnböcker har det oftast varit innehålllet i snäv mening, som uppmärksammas: böckernas pedagogiska betydelse, deras tendens, deras motivval har satts i förgrunden. »Men», skriver Vivi Edström, »det väsentliga är *hur* stoffet är gestaltat. Först när man studerar barnbokens form kan man på allvar förstå berättelsens betydelse. Då kan man också ta ställning till dess effekter.» Sanningen i denna inledande tes bevisas övertygande i boken.

Genom att granska barnböcker ur fem olika aspekter visar Vivi Edström att materialet har rikare möjligheter än man haft klart för sig: berättelsens mönster, berättarens roller, tiden, rummet, berättelsens möjligheter. Dispositionen kan tyckas okomplicerad, men denna komposition förmedlar samma intryck, som när man ser på ett landskap med olikfärgade glasögon. Nya viktiga detaljer och strukturer tydliggörs vid varje skifte. När ljusfiltreringen upphört, ser man helheten klarare än fört. Framställningen av olika berättartekniker blottlägger inte bara författarens metoder utan också berättelsens nerv. Om man gör längdsnitt genom boken och t. ex. följer analysen av Mio, min Mio, finner man hur den stegras till en fördjupad upplevelse av den konstnärliga skapelseprocessen. Vivi Edström visar steg för steg, hur Astrid Lindgren med utgångspunkt från barnets eget språk och vardagsvärld, leder barnet fram till idealets höjder, till att upptäcka skönhetsens idé.

Kapiteln om berättelsens tid och berättelsens rum är de tydligaste exemplen på hur en formalanalys förklarar hur författaren går till väga för att påverka oss genom innehållet. Vivi Edström visar hur tids- och rumskomponenter blir ett verksamt stilmiddel för att uttrycka både psykologiska skeenden, generationsmotsättningar och samhällsengagemang. Den moderna barnboken skiljer sig här från den gamla på gott och ont.

I den klassiska barnboken kunde läsarna bli förtrogna med en hel bygd, dess kultur, natur och befolkning. Sådan bredd förekommer inte i moderna böcker. Men miljökildringen har fått en ny, uppfordrande funktion i stil med indignationsromanen. Ett par exempel kan illustrera tendensen. Den gatutillvaro, som storstadens hemlösa är hänvisade till, ställs i kontrast till välfärdsmiljön. Beskrivningen av förtortstristessen är ofta utformad som en anklagelse mot de vuxna.

Också tidsbegreppet har blivit mera dynamiskt. Kontrasten mot det lugnt framskridande tempot i den gamla

flickboken är påfallande. I moderna böcker har det förflutna inte sällan karaktären av en svullnande böld, som brister i en kris. Framtiden är osäker, nuet komplicerat och spänningen mellan »då och nu» skärps ofta till en hetsig generationskonflikt.

Barnbokens form består av engagerade men objektiva analyser av de framlagda exemplen. Först när denna stabila grund för en debatt är lagd, kommer Vivi Edström in på mera kontroversiella ämnen: jämförelsen mellan barnbok och vuxenbok, värderingen av den samhällstillvända barnboken. I ett klimat, där barnboken fortfarande får kämpa för likaberättigande, är det lugna konstaterandet av barnbokens konstnärliga styrka och rika komplexitet ett välgörande sakligt inlägg. Adaptationen till barns behov och fattningsförmåga har oftast betraktats som en inskränkning. Vivi Edström, däremot hävdar, att den som skriver för barn har konstnärliga möjligheter, som vuxenförfattaren inte äger. Hos de bästa författarna fungerar adaptationen som en stimulerande utmaning, en uppfordran till nya konstnärliga lösningar. Jag hade dock gärna sett, att hon fogat ytterligare ett inlägg till sin diskussion: Harry Kullmans Brev till en vuxenförfattare (Ord och Bild 1964:5). Kullmans artikel ger en viktig belysning av relationerna mellan barnboksförfattare och vuxenförfattare, men den säger också något om hur synen på barnboken har ändrats under de sexton år som gått. Den »auktoritativa trygghet», som Kullman anser vara det viktigaste mest typiska barnbokskriteriet är inte längre en självklarhet, inte ens i Kullmans egna böcker.

Vivi Edströms inlägg i den ideologikritik och realismdebatt, som förts under 60- och 70-talet är också välgrundat. Hon ser det som ett viktigt framsteg, att många förlagade synsätt i barnboken vädrats ut och att vår blick för attityder och livstolkningar skärpts. Men hon erinrar om att åsikterna om vad som är bra för barn, ständigt växlar. Det är inte nödvändigt att betrakta vissa diktare med kallsinighet bara för att de tar upp individuella livskonflikter. Eller att förkasta den klassiska ungdomsboken som fördomsfull – därför att vi betraktar den anakronistiskt.

Att Vivi Edströms öppenhet för olika variationsmöjligheter är stor märks i hela framställningen. Och om jag tolkat hennes uppfattning rätt, så är det just öppenheten som är kriteriet på en god barnbok: »Något av det viktigaste en barnbok kan ge sina läsare eller åhörare är rum för att växa. Möjlighet att färdas. Inte för inte är rörelsen och vandrigen, som jag har försökt visa i min bok, en av de viktigaste komponenterna i barnboken.»

Ying Toijer-Nilsson

Ying Toijer-Nilsson: *Berättelser för fria barn. Könsroller i barnboken.* (Skrifter utgivna av Svenska Barnboksintitutet. Nr 10.) Stegelands. Falköping 1978.

»Men ännu befinner sig jämlikhetsfrågorna i ett utvecklingskede. Det finns så mycket nytt att skriva om, så många viktiga problem att ta upp, så mycket kampglädje att beskriva. Och så många olika genrer att använda; fantasin kan brukas till så mycket.» Så skriver Ying Toijer-Nilsson i avslutningskapitlet i *Berättelser för fria barn. Könsroller i barnboken.* Orden är att betrakta som en uppmaning till barnboksförfattarna att fortsätta att intressera sig för feminism och könsrollsfrågor och att vi-

dareutveckla den positiva trend från sextio- och sjuttio-talet som hon påvisar i sin bok.

Ying Toijer-Nilsson är en ovanligt kompetent person för uppgiften: redaktör för kvinnotidskriften Hertha under många år och likaledes barnboksrecensent har hon befunnit sig i debattens centrum och haft tillgång till ett rikt material. Könsrollsdebatten sådan den drevs i Hertha får också i hög grad utgöra bakgrund och komplement till de barn- och ungdomsböcker hon tar som exempel för sin diskussion kring könsrollsproblematiken. Jämförelserna utanför barnboksområdet upphör dock inte med debatten i Hertha.

I bakgrundskapitlet till de båda huvudavdelningarna i boken, »60-talet» och »70-talet», får man en bra repetition av tidigare könsrollsdebatt. Inte minst visar hon på Kari Skjösbergs och Rita Liljeströms viktiga – och tidiga – undersökningar av könsroller i skönlitteratur för barn. Toijer-Nilsson tar här tillfället i akt att framhålla det lilla språkområdets dilemma: dessa tidiga arbeten fick ett begränsat internationellt inflytande.

För sin undersökning har Toijer-Nilsson gått igenom ca 2 000 recensionsvolymerna, både svenska original och översättningar, och därav utnyttjat ungefär 200 som textunderlag i framställningen. Detta material har hon disponerat kronologiskt, i två huvudgrupper, där sextio-talet fått karaktären av förberedelseid.

Då var tiden ännu inte mogen för regelrätta programskrifter. Vissa idéer i tiden fångades upp av författarna och arbetades ibland tämligen lättvindigt in i helt konventionella berättelser. Mer behövdes ofta inte för att en bok skulle betraktas som modern. I sin genomgång har Toijer-Nilsson tagit vara på de enstaka kvinnosaksmotiv hon funnit i texterna och har på så sätt kunnat visa att en påverkan från den allmänna könsrollsdebatten till barn- och ungdomslitteraturen sakta började växa fram.

Som exempel på författare som tidigt både i artiklar och i skönlitterär form behandlade kvinnoproblem, t. ex. familj-yrkesroll, tar hon Kerstin Thorvall. Det är just Thorvalls skildringar av kvinnors arbetsglädje och yrkesstolthet som hon poängterar. Andra författare som ägnas mera ingående analys är Hans-Eric Hellberg och Gunnell Beckman. Vad gäller Hellberg diskuterar hon ett hos honom vanligt mönster: vecka pojkar/tuffa flickor. I Beckmans fall gäller det kvinnans identitetskris, ett problem som aktualiserades av Betty Friedan i boken *Den feminina mystiken* (sv. övers. 1968). Ett intressant kapitel behandlar historiska skildringar, speciellt sådana med häxmotiv.

På sjuttio-talet växte den allmänna debatten kring könsrollsproblematiken. I kritiken, i forskningen och i undervisningen uppmärksammade man allt mer dessa frågor. Målet var jämlikhet. Därför accepterades inte längre gamla rollmönster utan vidare. Kravet på realism och aktualitet skärptes och man lät t. o. m. böcker som huvudhandling få flickors och kvinnors självständighetssträvan och mäns emancipation. Nu var det tid för verkliga programskrifter för flickor.

Toijer-Nilsson börjar sin sjuttio-talsgenomgång med att diskutera den nya pojk- och mansrollen. Hon konstaterar att män och kvinnor för att nå jämlikhet måste ha tillgång till samma mönster. Men hon tycker att det är anmärkningsvärt att så många författare tycktes finna det mest spännande att behandla män i de nya rollerna och hon